

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ КИТАЮ

МАТУСОВА Олена Миколаївна - декан економічного факультету, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Київського міжнародного університету

УДК 339.982

В статті досліджується значимість сектора малого і середнього бізнесу в процесі перебудови економіки Китаю на ринковій основі, аналізуються передумови швидкого і ефективного становлення суб'єктів малого і середнього бізнесу, а також визначаються основні проблеми функціонування сектора в умовах світової фінансової кризи і в посткризовий період.

Ключові слова: розвиток, малий і середній бізнес, фінансова криза, Китай, експортноорієнтоване підприємство, інновації, сукупний попит, кредитування.

Постановка проблеми

Малий і середній бізнес є невід'ємним елементом ринкової економіки, на значущість розвитку якого наголошується урядом будь-якої країни у всіх без виключення програмах розбудови стабільної держави і забезпечення зростання добробуту населення. Його унікальність полягає в тому, що саме суб'єкти сектору малого і середнього бізнесу (МСБ) здатні забезпечити впровадження інновацій більш швидкими темпами, стабільне економічне зростання, вихід економіки з кризової ситуації, а також збільшення рівня міжнародної конкурентоспроможності країни.

Без розвитку МСБ неможливе формування середнього класу. Завдяки йому підвищується результативність виробництва, забезпечується формування справедливої ринкової ціни на товари й послуги та раціональне використання наявних виробничих ресурсів. Крім того, саме суб'єктам малого

та середнього бізнесу характерні висока мобільність, гнучкість, швидкість переливу ресурсів відповідно до мінливого попиту.

Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються стрімким розвитком нових індустріальних країн і країн з перехідною економікою. Китайська Народна Республіка (КНР) останніми роками є одним з лідерів щодо темпів зростання ВВП, загального обсягу виробництва, обсягів експортної й імпоротної діяльності. У 2011 р. Китай вийшов на перше місце у світі за обсягами експорту продукції, на третє місце за обсягами імпорту і ВВП, а темп приросту ВВП виправдав очікування експертів і зупинився на рівні 9,2% [1]. Таких результатів країні вдалося досягти за рахунок політики ринкових реформ і розвитку приватного малого і середнього бізнесу.

Як свідчать дослідження провідних учених, китайському малому та середньому бізнесу притаманні всі головні функції малого підприємництва – забезпечення зайнятості, упровадження інновацій, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, посилення ринкової конкурентної боротьби, забезпечення стабілізації економічних процесів.

Крім того, сектор МСБ відіграє важливу роль у реструктуризації економіки Китаю, що є необхідною передумовою проголошеного в ньому курсу на ринкові перетворення, оскільки за рахунок малого й середнього бізнесу відбувається реструктуризація форм власності з переважно державної до приватної. Якщо не брати до уваги близь-

ко 20 мільйонів фізичних осіб-підприємців, то частка зареєстрованих приватних підприємств у загальному обсязі підприємств усіх форм власності за період від 1996 р. до 2001 року збільшилася від 26,1 до 59,5%, а за даними державних органів статистики, у 2003 р. приватні підприємства сектору малого і середнього бізнесу становили 70% від загальної кількості підприємств в країні [2, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика становлення і функціонування суб'єктів малого бізнесу досліджується у працях значної кількості вітчизняних і закордонних учених. Суть і особливості діяльності малих підприємств обґрунтовані у працях З.С. Варналія, В.В. Зіновчука, І.В. Ляшенко, М.Й. Малика, Л.В. Романової, П.Т. Саблука, Й. Шумпетера, П. Рейнольда, М. Портера. Адаптація зарубіжного досвіду підтримки малого підприємництва в Україні схарактеризована С.К. Реверчуком, Л.Л. Цимбал, А.В. Головач, І.Г. Мацуров розробили статистичні моделі аналізу тенденцій діяльності малого бізнесу. Не зважаючи на значний теоретичний і прикладний внесок вчених у дослідження особливостей розвитку малого і середнього бізнесу, достатньої уваги цій проблематиці на рівні окремих країн в сучасних умовах функціонування світового господарства ще не приділено.

Мета статті

Визначити вплив малого і середнього бізнесу на розвиток економіки КНР і проаналізувати фактори, що перешкоджають його ефективному функціонуванню.

Виклад основного матеріалу

Унаслідок реформ, що розпочалися у 1970-х роках в Китаї, лише за 10 років кількість суб'єктів сектору середнього й малого бізнесу досягла 99,63% [3]. Внаслідок пожвавлення економічної активності країни після Азійської кризи, а також цілеспрямованої державної політики щодо розвитку суб'єктів малого й середнього бізнесу за період від 2001 до 2006 року поступово зростає не лише частка суб'єктів МСБ у загальній кількості підприємств (від 91,38 до 98,98%

відповідно), а й збільшується його внесок у загальні обсяги виробництва (від 49,37 до 68,70%), забезпечення населення робочими місцями (від 57,28 до 74,53%) та експортний потенціал (від 56,34 до 69,20%).

2007 року кількість суб'єктів малого і середнього бізнесу досягла 4 200 мільйонів одиниць, що становить 99,8% загальної кількості національних підприємств Китаю, з них 430 мільйонів – юридичні особи та 3 800 мільйонів – фізичні особи-підприємці. На той час весь сектор сконцентрував 76,6% економічно активного населення, 64,5% промислового випуску та 68% у структурі експорту продукції Китаю [4].

Навіть у кризовий період сектор МСБ становив близько 99% усіх зареєстрованих підприємств, створював 75% усіх робочих місць у країні, виробляв близько 56% ВВП та відраховував близько 46% податків до бюджету [3]. Саме малі і середні підприємства 2008 року забезпечували 62,3% експортної продукції КНР.

Аналіз розвитку малого та середнього бізнесу в Китаї свідчить про те, що країні вдалося створити потужний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки майже з нуля. Використання такого позитивного досвіду КНР іншими країнами неможливе без урахування низки специфічних передумов нарощення сектором МСБ Китаю свого економічного потенціалу:

- дешева робоча сила порівняно з іншими країнами-експортерами призводить до можливості експортувати за нижчими цінами;

- значна кількість підприємств мають доступ до високих технологій, тому отримують змогу у своєму розвитку оминати етап залежності від великої фірми-покупця на вітчизняному ринку і вийти зі своєю продукцією відразу на світовий;

- підприємці постійно намагаються підвищити власну кваліфікацію і, як інструмент, використовують закордонне навчання, після отримання якого вони повертаються в країну і започатковують власний ефективний бізнес;

- малий і середній бізнес вимушений освоювати закордонні ринки, оскільки внутрішній ринок є вузьким унаслідок високої

частки заощаджень у доході домашніх господарств, більшість з яких простоює на депозитних рахунках банків.

Незважаючи на його значущість, малий і середній бізнес Китаю протягом свого існування зіштовхується з багатьма проблемами, які гальмують його розвиток. Ці проблеми, з однієї сторони, зменшують конкурентоспроможність сектору і призводять до банкрутств, а з іншої – є резервом підвищення ефективності діяльності суб'єктів підприємництва. Тому від їх визначення залежить не лише стабільність діяльності сектору МСБ, а і його можливості щодо подальшого розвитку.

Залежно від періоду функціонування всі негативні чинники внутрішнього і зовнішнього середовища господарювання, що визначають розвиток МСБ в Китаї, можна поділити на три групи: фактори докризового періоду, кризового (в умовах світової фінансової кризи 2007–2008 рр.) і посткризового періоду.

Упродовж докризового періоду позитивна тенденція розвитку сектору МСБ стримувалася низкою суттєвих за своїм впливом негативних факторів:

1. Диспаритет територіального розвитку суб'єктів малого й середнього бізнесу Китаю, у результаті якого більшість з них сконцентрована на сході країни (близько 79%) і лише незначна частка на заході (8%). Унаслідок цього банківський сектор, зважаючи на різницю в територіальному співвідношенні прибутковості, віддає перевагу інвестуванню в східні землі.

2. Слабкий зв'язок мікропідприємництва із зовнішніми ринками, яке переважно орієнтоване на задоволення потреб внутрішнього ринку, що, з одного боку, робить його не таким захищеним від зовнішніх конкурентів, а з другого – веде до зменшення його кількості в умовах скорочення обсягів сукупного попиту всередині країни (зокрема, в умовах кризи).

3. Технологічно слабкі інновації, що впроваджуються підприємствами переважно завдяки застосуванню стратегії копіювання через нестачу вільних коштів, а також унаслідок найбільшої окупності цієї стратегії порівняно з використанням ліцензій на

ноу-хау, власними науково-дослідними розробками або залученими до впровадження розробками спеціалізованих науково-дослідних установ.

4. Більшість суб'єктів малого і середнього бізнесу Китаю належить до працевітких галузей, таких, як текстильна й хімічна промисловість та виробництво продуктів харчування. Підприємства цих галузей функціонують на зрілих ринках, є низькоприбутковими та мають незначний потенціал розвитку.

5. Найбільшу частку всього сектору МСБ становлять приватні суб'єкти господарювання, які, незважаючи на їх вирішальну роль у реструктуризації підприємницького сектору, зіштовхуються з більшою кількістю проблем функціонування, ніж підприємства державної форми власності. Протягом 1980–1992 рр. державою чітко виконувалися постулати програми ринкової трансформації економіки і наголошувалося, що державні і приватні підприємства малого й середнього бізнесу є рівними за своїми можливостями. Однак з 2004 р. після бурхливого розвитку приватного сектору економіки Китаю державна влада сконцентрувала свою увагу лише на державних підприємствах унаслідок можливості їх прямого контролю.

6. Відсутність доступу суб'єктів малого й середнього бізнесу до фінансових ресурсів в обсягах достатніх для їх ефективної діяльності. За даними Уряду Китаю, майже 80% суб'єктів МСБ фінансуються за рахунок приватних осіб, з них 55% – за рахунок власного капіталу підприємців, 31,6% – капіталу родичів та друзів і лише 13,4% – коштів банківських установ.

Серед опитаних 640 суб'єктів малого й середнього бізнесу щодо факторів, які гальмують їх розвиток, 27,2% зазначили обмеженість доступу до фінансових ресурсів, 18,9% – недостатні кредитні ліміти, високі трансакційні витрати та, як наслідок, постійну необхідність у позиках, 15,7% – обмеженість переліку активів, які можуть бути використані як застави, і високі дисконтні ставки, 8,9% – невеликі податкові пільги та недостатні обсяги субсидування [5].

За даними міжнародної фінансової корпорації, унаслідок несприятливого бізнес-

клімату та нерозвиненої фінансової інфраструктури малі й середні підприємства Китаю в 2010 р. становили вже 95% від усієї кількості підприємств та створили лише 30% ВВП країни [6].

Така ситуація спричинена, з одного боку, внутрішніми факторами неефективного функціонування сектору МСБ (мікрорівень), а з другого – особливостями зовнішньої політики щодо забезпечення його фінансування. На мікрорівні брак можливостей використовувати запозичені фінансові ресурси пов'язаний із недостатньою поінформованістю в наявних фінансово-кредитних продуктах, відсутністю чітко сформованої внутрішньої стратегії діяльності внаслідок низької освіченості переважної більшості підприємців і неефективності системи внутрішньокорпоративного менеджменту.

Крім того, на підприємствах ведення бухгалтерського обліку не відповідає необхідним критеріям прозорості й перевіреності. Існують певні державні обмежувальні параметри щодо різних форм господарювання, які призводять до необхідності приховувати частину власних грошових потоків, активів або загальної кількості зайнятих суб'єктами бізнесу з метою підвищення ефективності власної діяльності. Поліпшення системи обліку ускладнюється також обов'язковими вимогами держави щодо ведення окремої бухгалтерії для трьох інстанцій: акціонерів, державних контролюючих органів і банків.

Щодо зовнішніх факторів фінансового середовища господарювання МСБ, то, поперше, банки в Китаї є переважно державними установами та інвестування в переважно приватний сектор економіки для них пов'язане із політичним ризиком, оскільки у випадку неповернення кредитних ресурсів зменшуються обсяги державних активів (більше 50% усіх активів зосереджені в чотирьох державних великих банках). По-друге, банки зважають на високий рівень операційного ризику суб'єктів малого й середнього підприємництва, відзначаючи незначні масштаби активів і низьку здатність покривати ризики власними коштами.

По-третє, задля компенсації ризику банки проводять політику надання великої кількості незначних за основною сумою кре-

дитів під високі відсоткові ставки і, таким чином, диверсифікують портфель найризиковіших щодо неповернення кредитів, а також забезпечують швидку окупність вкладеного капіталу. По-четверте, серед багатьох банківських установ зберігається тенденція щодо надання переваги фінансуванню великих підприємств, оскільки процедура супроводження кредиту, виданому в секторі МСБ, пов'язана із значними управлінськими витратами.

Також істотний вплив на політику банків щодо кредитування малого й середнього бізнесу має неефективна система гарантування кредитів і відсутність системи кредитного рейтингу позичальників. У Китаї немає сформованої системи кредитної історії й організації, яка б займалася збиранням інформації щодо кредитної репутації суб'єктів підприємництва, унаслідок цього кредитний рейтинг позичальників є низьким і банки витрачають значні ресурси щодо перевірки їх платоспроможності. Система гарантування кредитів КНР створювалася з метою поліпшення фінансового клімату для суб'єктів підприємництва. Однак компанії, створені в межах системи, виявилися неспроможними ефективно здійснювати свої функції через підвищені вимоги щодо гарантійних внесків для МСБ і недовіри банків до їх можливості гарантувати покриття ризику.

Глобальна фінансова криза, яка виникла в США 2008 року, найбільше вплинула на великі експортоорієнтовані підприємства та транснаціональні корпорації. Незважаючи на здатність сектору МСБ швидше адаптуватися до змін, він також зазнав втрат в умовах світової фінансової кризи, передусім, у КНР, економіка якої значно залежить від експортних галузей і змін сукупного попиту на світовому ринку, а також ринку США, частка якого становить близько 20% в експорті КНР.

Оскільки найзначніший вплив здійснила світова фінансова криза на експортоорієнтовані галузі КНР, то і ефективність сектору МСБ пропорційно зменшилася. За даними Китайської академії суспільних наук, у 2009 році в Китаї збанкрутіло 20% від загальної кількості підприємств МСБ, а інші 20% вимушені були функціонувати в жорстких фінансових умовах [7].

Розглянуті проблеми функціонування малого й середнього бізнесу в Китаї під час кризи не лише не були усунені, а й доповнилися впливом низки додаткових чинників. Серед факторів, які негативно вплинули на функціонування сектору МСБ Китаю протягом світової фінансової кризи, можна виділити такі:

1. Скорочення сукупного попиту на світовому ринку, яке призвело до скорочення експорту продукції та використання підприємствами стратегії «виробництво проти замовлення», унаслідок чого більшість підприємств змушені були працювати на мінімумі виробничих потужностей і функціонувати лише для збереження робітників.

2. Нестабільність курсів валют, що для експортоорієнтованих підприємств призводить до недоотримання валютної виручки і підвищення фінансової залежності.

3. Підвищення конкуренції на внутрішньому ринку внаслідок переорієнтації підприємств сектору МСБ із зовнішніх ринків на задоволення потреб вітчизняних споживачів.

4. Звуження ємності внутрішнього ринку за рахунок проведення державної політики скорочення сукупних видатків і зменшення попиту внаслідок очікувань споживачів щодо підвищення цін на товари.

5. Підвищення цін на сировину на світовому ринку (намагаючись вивести країни з кризи, органи державного управління розвинених країн проводили політику стимулювання сукупного попиту й інвестицій, що, в свою чергу приводить до збільшення обсягів виробництва та попиту на сировину).

6. Збільшення ліквідності технологій (ринку технологій пов'язаний із значними вкладеннями і має тенденцію до постійного оновлення асортименту, тому в умовах кризи і браку коштів сектору МСБ важко встигати за швидкістю технологічного оновлення, що значно знижує конкурентоспроможність підприємств і їх дохідність).

7. Загострення в умовах кризи інноваційної залежності суб'єктів малого й середнього бізнесу (більшість підприємств не мають достатньо коштів і кваліфікованих кадрів, щоб здійснювати дослідницькі розроб-

ки, організувати спеціальні інноваційні відділи або взагалі мають характер класичного типу підприємництва).

8. Зростання витрат на оплату праці – за період кризи в Китаї була прийнята низка законодавчих актів, які вимагають від роботодавців оплати додаткових напрямів обов'язкового страхування робітників. Великі підприємства в цьому випадку змогли мінімізувати втрати за рахунок реалізації можливості покриття операційних витрат через коригування цін. Підприємства ж сектору малого бізнесу через те, що вони є кінцевою ланкою у виробничому ланцюгу і не можуть використати механізм трансфертних цін, а також те, що більшість з них мають працемістке виробництво, змушені були збільшити витрати на оплату праці в 2008 році на 10% порівняно з 2007 роком (а найбільш працевалежні – на 20–30%) [4].

9. Недостатні обсяги фінансування сектору МСБ. З одного боку, малий і середній бізнес Китаю потерпає від неефективності національної фінансової системи, а з другого – комерційні банки в умовах кризи скоротили фінансування сектору, пояснюючи це низькою платоспроможністю підприємств, значною вартістю і складністю процедури оформлення. Крім того, малі й середні підприємства Китаю отримали від уряду країни меншу фінансову антикризову допомогу, порівняно з великим бізнесом.

Забезпечення стабільного розвитку сектору МСБ можливе при врахуванні комплексу негативних докризових чинників впливу на його діяльність, факторів, які виникли під час кризи, і посткризових факторів.

Після світової фінансової кризи поліпшення економічної ситуації в країні та низка державних заходів щодо розвитку підприємництва викликали появу оптимістичних прогнозів щодо поступового відновлення потенціалу малого й середнього бізнесу.

Проте 2011 р. виникли додаткові умови функціонування сектору МСБ, які дали підстави експертам Китаю говорити про чергову його кризу. Як зазначають представники бізнесу, криза 2008 р. була спричинена переважно дією зовнішніх чинників (скасування закордонними партнерами угод і відстро-

чення виплат за підписаними договорами). Нова ж криза спричинена дією переважно внутрішніх чинників (зростання витрат на сировину, оплату праці, відсутність ефективної логістичної мережі).

За перше півріччя 2011 р. ціни на споживчі товари зросли на 6%, а на виробничі товари – на 7%, витрати на оплату праці зросли на 25%, ціни на електроенергію та сировину збільшилися майже на 10%. Зважаючи на такі обставини, суб'єкти господарювання вимушені були скоротити рентабельність виробництва до 5%. Для того, щоб зберегти рентабельність на прийнятному рівні, експортоорієнтовані та працеінтенсивні підприємства змушені відмовлятися від проектів розвитку власного виробництва на західних територіях Китаю, оскільки нерозвиненість логістичної системи, низька кваліфікація робітників та віддаленість необхідних супутніх виробництв на цих територіях створюють додаткове витратне навантаження на бізнес.

Внаслідок недостатнього доступу до кредитних ресурсів кількість збанкрутілих підприємств за даними Міністерства промисловості й інформаційних технологій КНР збільшилася у 2011 р. на 0,3%, а фінансові витрати – на 22,3% порівняно із 2010 р. За даними Державної Ради КНР лише 10% суб'єктів малого і середнього бізнесу можуть скористатися позиковими коштами банків і лише 30% підприємств сектору можуть дозволити собі інноваційний розвиток за рахунок позикових коштів[8].

Крім того, серед експертів викликає занепокоєння тривала криза єврозони, яка поступово починає відбиватися на експортоорієнтованих підприємствах внаслідок зростання цін на сировину і зменшення обсягів замовлень європейськими ТНК.

Висновки

Становлення приватного малого і середнього бізнесу в КНР відбулося внаслідок проголошення в країні курсу на ринкові перетворення у 70-х роках ХХ ст. Завдяки цілеспрямованим заходам щодо розбудови приватного сектору економіки, підтримки сектору МСБ, а також створення можливостей щодо ефективного виходу на зовнішні

ринки поступово суб'єкти малого і середнього бізнесу почали здійснювати значний вклад у розвиток економіки країни, сприяючи її реструктуризації, збільшенню зайнятості, зростанню обсягів приватних інвестицій і обсягів експорту.

Не дивлячись на значні здобутки сектору МСБ і результати державної підтримки його функціонування, суб'єкти підприємництва стикаються з багатьма проблемами, що гальмують розвиток, а іноді приводять до банкрутств. В цілому, всі перешкоди розвитку МСБ можна поділити на дві основні групи: пов'язані з незбалансованістю розвитку національної економіки і з нестабільністю світогосподарських процесів. Основними внутрішніми проблемами залишаються відсутність доступних фінансових ресурсів, сировинна спрямованість більшості підприємств, відносно низький технологічний розвиток, недостатній рівень розвитку менеджменту на підприємствах, недосконалість бухгалтерського обліку. Зовнішні проблеми функціонування пов'язані із світовою фінансовою кризою і її наслідками як для розвинених країн, так і світових товарних ринків.

У КНР існує значна кількість програм розвитку малого і середнього бізнесу, створені спеціальні асоціації і комітети з розвитку, проте діяльність органів державної влади й управління не буде ефективною, якщо їм не вдасться збалансувати заходи направлені на розвиток національної економіки із стратегією експансії на зовнішні ринки.

Література

1. Worldfactbook2011 :China [Електронний ресурс] // Central Intelligence Agency. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>
2. Yanzhong Wang Financing difficulties and structural characteristics of SMEs in China / WangYanzhong // China & World Economy. – 2004. – №2. – Р. 34–49.
3. China statistical yearbooks database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn>
4. Yanan Zhao Research on the approaches of the participation of China's SMEs in international trade under financial crisis / Yanan Zhao // International journal of

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується значущість сектору малого і середнього бізнесу в процесі розбудови економіки Китаю на ринкових засадах, аналізуються передумови швидкого й ефективного становлення суб'єктів малого і середнього бізнесу, а також визначаються основні проблеми функціонування сектору в умовах світової фінансової кризи і посткризовому періоді.

SUMMARY

In the article the importance of small and medium enterprises sector in the restructuring of the Chinese economy on the market basis is investigated, the conditions of fast and efficient small and medium enterprises formation are analyzed and the main problems of the sector's functioning in terms of the global financial crisis and post-crisis period are also determined.

business and management. – 2010. – № 1. – P. 561-565.

5. Yuli Zhang The impact of financial crisis on the Chinese SMEs [Електронний ресурс] / Yuli Zhang // Asia-Pacific research and training network on trade. – Режим доступу: http://www.unescap.org/tid/artnet/mtg/tf_sme_zhang.pdf

6. Shouchao He What keeps SMEs entrepreneurs away from the financial assistance in China and Why-an analysis

on SMEs supporting policy / He Shouchao // International Conference on E-business, Management and Economics. – 2011. – Vol.3. – P. 276–280.

7. Lijin Chen The impact of global financial crisis on China's small & medium-sized enterprises and their corresponding strategies / Lijin Chen // Reformation & Strategy. – 2009. – № 25(6). – P.85-87.

8. Статистичні дані Державної Ради КНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://english.gov.cn/links/statecouncil.htm>